

NIKOLSONNI ILMIY IJODI DUNYO TADQIQOTCHI OLIMLAR TALQINIDA

¹Xoliqov Zoxidjon Olimjonovich, ²Yusupova Adolat Anvarovna

¹Namangan davlat universiteti doktoranti

kholikovzokhidjon40@gmail.com

²Anik va ijtimoiy fanlar universiteti 1-kurs magistranti

Annotatsiya. Renold Nikolson ijodi va tarjimalari jahon ilmiy tadqiqotlarida bir qancha olim va tadqiqotchilar tomonidan o‘rganilgan. Nikolson tarjimalari haqida ular ijobiy va tanqidiy fikrlarni bildirdilar.

Kalit so‘zlar: rassomchilik, G‘arb, Sharq, sharqshunos, Islom sivilizatsiyasi, qo‘lyozma, tasavvuf, Masnaviy.

Abstract. Reynold Nicholson’s creation and translations have been studied by several scholars and researchers in world scientific research. They expressed positive and critical points about Nicholson’s translations.

Key words: painting, West, East, orientalist, Islamic civilization, manuscript, Sufism, Masnavi.

KIRISH. Jahon sivilizatsiyasining XVI asr oxiri va XVII asr boshlaridagi tarixiy-ijtimoiy taraqqiyoti G‘arb madaniyatining Sharq tarixi, adabiyoti, san‘atini bilish ehtiyoji va qiziqishining rivoj topishi bilan xarakterlanadi. Farb san‘atining adabiyot, rassomchilik, musiqa va boshqa turlarida Sharq dunyosini aks ettirishning o‘ziga xos badiiy shakllari rivoj topdi. G‘arbda Sharq madaniyatiga chinakam qiziqish natijasida A.Dantening “Ilohiy komediya”, K.Marloning “Buyuk Temur”, J.Bayronning “Sharq ohanglari”, V.Gyugoning “Sharq she‘riyati” kabi jahon adabiyoti durdonalari yuzaga keldi [1:149].

Arberriyni so‘zlariga ko‘ra, 1906-yilda Nikolson tomonidan yozilgan dastlabki maqolasi uni avvalgi ingliz sharqshunoslardan ko‘ra ko‘proq xayotiy va chuqur mavzu bo‘yicha olib borgan tadqiqotlari G‘arb va Sharq olimlar orasida uni buyuk ingliz tadqiqotchi sifatida tanitdi.

Ma‘lumki, Sharq va G‘arb adabiyotida Reynold Nikolson xayoti, ijodi va u tomonidan yozilgan xamda tarjima qilingan noyob asarlar sharqshunos olimlar va tadqiqotchilar e‘tiborini o‘ziga jalb qilib kelmoqda. XIX asrning oxiri xamda XX asrning boshlarida arab va fors tillari bo‘yicha eng yetuk Britaniyalik olimlardan biri Nikolson xisoblangan. U garchi xayoti davomida Sharq mamlakatlariga sayohat qilmagan bo‘lsada Angliya va Musulmon dunyosidagi olimlar orasida Sharq mumtoz adabiyoti bo‘yicha eng ko‘p ilmiy tadqiqot olib borgan yetuk ingliz sharqshunos olimidir [2:197].

ASOSIY QISM. Sank-Peterburglik tadqiqotchi olim Aleksandr Kinish e‘tirof etishicha, Islom tasavvufini o‘rganishga o‘zining hayotini bag‘ishlagan ingliz sharqshunos olimi Renold Nikolson shu sohani rivojlanishiga o‘z xissasini qo‘shgan [3:221]. “Mumtoz” Islomni uchta asosiy tilini puxta egallagan o‘ziga xos lingvistik iste‘dod egasi Jaloliddin Rumiyning so‘fiylik she‘riyatini o‘rganish orqali Islom tasavvufini intellektual rivojlanishi zarurligini anglab yetdi. Bu tushunish Nikolsonni keyingi so‘fiy intellektual olamini asoslarini o‘z ichiga olgan ilk so‘fiy adabiyotni umrbod tadqiq qilishga undadi. Nikolson o‘zidan oldingi zamondoshlarini ko‘pchiligi singari “ko‘p ta’sirlar” tezisiga amal qildi va o‘z o‘quvchilariga so‘fiylik kabi murakkab hodisani

har qanday manbalardan, goh Sharq nasroniyligi, neoplatonizm, gnostitsizm, buddizm va boshqa manbalardan foydalanmaslikka maslahat berdi.

Stoni Bruk universiteti tadqiqotchisi Marlin Rin Nikolson haqida shunday iliq fikrlarni bildirgan. Nikolson o‘z she’riyatida bevosita tasavvuf tajriba natijasi ekanligini isbotlagan xamda XI-XII asrlarda yashab ijod etgan so‘fiy shoir Umar Ibn al Farid ijodini kitobxon uchun u o‘z tarjimalari orqali yoritib bergan. Boshqa olimlar singari [4:6-9] eng muhim jixati, Ibn al-Faridni dastlab asarlarini ingliz tiliga tarjima qilgan tarjimon R. Nikolson biron bir asarda tasavvuf elementi unchalik aniq bo‘lishi shart emasligiga boshqa olimlar unchalik ishonch hosil qilishmagan. Darxaqiqat, Nikolson bu satrlar ortidagi niyat xattoki yozuvchiga xam unchalik aniq bo‘lmasligi mumkinligini aytdi. Arab tasavvuf she’riyati namunalari dunyoviy she’lar va qo‘shiqlar bo‘lib, ularni mavzusi extirosdir hamda taqlid bunga shunchalik yaqinki, agar biz yozuvchining niyati haqida biron bir ma’lumotga ega bo‘lmasak, uning sevgisi insoniy yoki ilohiy ekanligini bilish amri maholdir. Sharq tasavvufi o‘quvchilar uchun odob-ahloq tuyg‘usi hisoblangan. Keyinchalik, Nikolson umrining oxiriga kelib ko‘plab muxim manbalarni, shu jumladan, Jaloliddin Rumiyning “Masnaviy”sining tanqidiy nashri, tarjimasi va sharxi, Rumiyning “Divoni Shamsiy Tabriz” tarjimasi, Muxammad Iqbolning “Asror-i-Huddiy” asari tarjimasi va Ibn Arabiyning “Tarjuman al Ashvaq” asarlarini ingliz tilidagi tarjimalarini yaratdi. Nikolsonni Islom sivilizatsiyasiga teran fikrlar bilan qarashi, uning keng qamrovli tadqiqotlari bilan birgalikda, uning arab va fors Islom adabiyoti an‘analari xaqidagi ta’riflarini ko‘p o‘rganish, puxta o‘ylash ayniqsa, uning tarjima asarlari o‘quvchilarni qalbiga xamda Islom sivilizatsiyasi rivojlanishiga o‘zining salmoqli hissasini qo‘shgan.

Pokistonlik tadqiqotchi Zanara Shafiq fikricha, Renold Nikolson Islom tasavvufshunosligini chuqur o‘rgangani uchun tasavvuf she’riyatini tarjima qilish ko‘nikmasini rivojlantirib borgan. Shu tariqa, u bir qancha tasavvuf shoirlarini, jumladan Mavlono Jaloliddin Rumi, Muhammad Alloma Iqbol, Shoh Abdul Latif, Baba Bullex Shox asarlarini tarjima qildi [5:58]. U asosan Rumiyni sakkiz jildidan iborat “Masnaviy” asarini inglizcha tarjimasi bilan mashxur bo‘lgan. U nafaqat uni ingliz tiliga tarjima qilibgina qolmasdan, shuningdek, kitobni batafsil sharhini ham tayyorladi. Shunday qilib, uning ishi xalqaro auditoriya uchun ahamiyati bilan butun dunyoda tan olingan. Bundan tashqari, u forscha qo‘lyozma va kitoblarni ham tarjima qildi. U subkontinentni eng mashxur avliyolaridan biri, ya’ni Daata Ganj Baxsh nomi bilan ham tanilgan Shayh Sayid Ali al-Hujviri tomonidan yozilgan “Kashf al Maxjub” nomli mashxur fors qo‘lyozma kitobini ham tarjima qilgan. Nikolson, shuningdek, Pokiston xalq shoiri Alloma Muhammad Iqbolning fors tilidagi “Asror-ye-Huddiy” nomli kitobini ham tarjima qilgan, ammo Nikolsonni Bullex Shoh she’riyati haqidagi ishi hali tanqidchilar tomonidan unchalik e’tiborga olinmagan.

Tadqiqotchi olimlar Behruz Mahmud va Reza Abbosiylar Nikolson ijodi haqida quydagi fikrlarni bildirdilar. Masnaviylarni tarjimalari bir qancha tillarga, jumladan arab, turk va fransuz tillariga tarjima qilingan bo‘lsa-da, eng yaxshi ingliz tilidagi tarjimasi ingliz sharqshunosi R. Nikolson tarjimasidir. Umrini so‘nggi yigirma besh yilini o‘tkazgan [6:3] Renold A. Nikolson Masnaviyni forscha matnini ingliz tiliga to‘liq tarjima va sharx yozishdan oldin o‘ziga xos uslubda tahrirlagan. Xususan, Nikolson tarjimasini puxta va aniqligi Sharq va G‘arb olimlari va talabalari tomonidan yuqori baholangan.

Alqadisiya universiteti tadqiqotchi Abdul Radha Hasan fikricha, Nikolson nuqtai nazarida qiyosiy taxlil tadqiqot usullari orqali Islom tasavvufini paydo bo‘lishini hamda Islom tasavvufini

yaratilishi [7:1558] tasavvuf olimlarini qarashlaridagi tafovutlar tasavvuf tushunchalarida uchray turgan. Islom tasavvufini ma'naviy turlari boshqa xalqlardagi so'fiylik tushunchasidan unchalik farq qilmagan. Shuningdek, Islom tasavvufi Islom dinini bir qancha ichki omillari bilan bog'liq bo'lib hamda tashqi ta'sirlar esa uning paydo bo'lishiga sabab bo'lgan.

Tadqiqotchi Axmad Karim Reynold Nikolson ijodi haqida shunday fikr yuritgan. Nikolsonni tarjima asarlari o'rnini boshqa tarjimonlar tomonidan o'g'irilgan tarjimalarga almashinib bo'lmaydi. U olti kitobdan iborat Masnaviy asarini taxrir va tarjima qilgan Britaniya sharqshunos olimi edi, ammo 1920-yillarda Kembrij olimi [8:5] sifatida u taxrir va sharxlashni, ilmiy sharxni fors tili o'rganuvchilar uchun muhimroq deb bildi. Uning tarjimasi yaxshi, tushunarli, so'zma-so'z, lekin u mutoala qilish uchun haqiqatan ham zamonaviy, ommabob hisoblandi. U Bibliya qiroli Jeyms uslubiga taqlid qilib ingliz tilida arxeik uslubida tarjima qilingan bo'lib, u hatto o'z davrida ham arxeik hisoblangan. Men uchun eng muhimi shundaki, birgina Nikolson ingliz tilida "Masnaviy"ni o'qishga uringan har bir kishi asl fors she'riyati boyligidan bexabar bo'ladi. U qariyb ellik yil oldin fors tilini o'rganishi zarur bo'lgan. Endi uni tarjima qilishda u imkon qadar so'zma-so'z bo'lishi kerak bo'lgan ikki tomonlama ishni bajarishga harakat qildi, lekin uni ingliz tilidagi tarjimalarini imkon qadar qiyosiy tahlilarda olib borgan.

Tehron universiteti tadqiqotchisi Maryam Kalyati Nikolson tomonidan o'g'irilgan Rumiylar asarlar qiyosiy tarjimalari haqida o'z fikrlarini bayon etgan.

Jaloliddin Rumiylar asarlarida Nikolson tomonidan olib borilgan tarjimalar aniq ma'nolarga ega. Unda misralarga sharhlar berilgan [9:2]. Biroq, u she'rlarni ma'nosini ifodalashda asliyat usullardan foydalangan. Qiyosiy taxlillarda, Mojadadiy qisqa misralar va to'rtliklar bilan ritmik tarjimalar taqdim etgan. Fors she'rlari singari, Mojadadiy uslubi ham o'quvchilarga tushunarli bo'lgan. Ammo, tarjima ma'nolari yaxshi ifodalanmagan. She'r ma'nosi asliyat tarjimasiga mos kelmaydi. Lekin, qisqa va ritmik satrlarni hisobga olsak, she'rlar ritmik usuli asliyat she'rlariga o'xshaydi. Asliyat she'rni tartibi Mojadadiy usuliga mos keladi. Ular rasmiy ravishda ritmik chiziqlar bilan o'xshashdir. Nikolson she'rini rasmiy tuzilish satrlarini gapga o'xshash shaklda yaratgan. Asliyat she'rni tuzilishi bir-biridan farq qiladi. Mojadadiy uslubida chiziqlar bilan ajratilgan. Nikolson uslubida esa ba'zi so'zlar qavs ichida joylashtirilgan. Bu albatta she'rlarni o'qishni bir oz qiyinlashtiradi. Ortiqcha so'zlar asliyat she'rlariga sharh va izoh sifatida qo'shilgan va ulardan Nikolson fikricha foydalanish shart emas.

XULOSA. Dunyo adabiyotshunosligida sharq mumtoz adabiyoti, so'fizm hamda tasavvuf soxalarini dunyoga tanitgan taniqli sharqshunos olim Reynold Nikolson. Buyuk Britaniya va Yevropada buyuk sharqshunos olim hamda tadqiqotchilar orasida yuksak insoniy fazilatga ega bo'lgan va o'zining iste'dodi, tarjima qobiliyatlari, dunyoqarashi bilan har bir tadqiqotchi olim, talaba hamda kitobxon qalbidan chuqur joy olgan tarjimondir.

Shuningdek, Aleksandr Kinish, Marlin Rin, Zanara Shafiq, Axmad Karim, Maryam Kalyati, Behruz Mahmud, Reza Abbosiy, Abdul Radha Hasan, kabi tadqiqotchi olimlar Reynold Nikolson ijodi, she'riy tarjimalari, filologik yondashuvi, qiyosiy chog'ishtirma taxlillari xaqida ilmiy izlanishlar olib borib, ayniqsa, mumtoz Islomni uchta asosiy tilini puxta egallagan o'ziga xos lingvistik iste'dod egasi Jaloliddin Rumiyni so'fiylik she'riyatini o'rganish orqali Islom tasavvufini intellektual rivojlanishi zarurligini anglab yetdi. Bu tushunish Nikolsonni keyingi so'fiy intellektual olamini asoslarini o'z ichiga olgan ilk so'fiy adabiyotni umrbod tadqiq qilishga undadi. Ushbu tadqiqotlar Nikolson chindan ham Sharq mumtoz adabiyoti me'mori ekanligini isbotlashdi.

FOYDALANGAN ADABIYOTLAR

1. Tursunov A. Nemiszabon adabiyotlarda sharqning buyuk siymolari talqini. Fil.fal.dok. diss., – Toshkent: 2020. 149 b.
2. Oriental Essays, Portraits of Seven Scholars, A.J. Arberry London, 1960, 197 p.
3. G‘arb va Rossiyada so‘fiyshunoslikni tarixnavisligi, Aleksandr Kinish, 2006-y. Sank-Peterburg, Rossiya, Ilmiy maqola, 221 b.
4. Abdurahmon Jomiy uchqunlari, Marlin Rin, Fil.f.n. diss, 2010 y, 6-9 b.
5. Bullex Shoxning tarjima she‘ridagi pragma-stilistik tahlili, Zanara Shafiq, Pokiston tilshunoslik jurnali, 2019-y. 58 b.
6. R. A. Nikolsonni “Masnaviy” tarjimasidagi majoziy iboralarning sintaktik tahlili. Behruz Mahmud va Reza Abbosiy, ilmiy maqola, 3b.
7. Nikolson qarashlaridan Islom tasavvufining paydo bo‘lishida tashqi ta’sirlar, Abdul Radha Hasan, Alqadisiya Universiteti, 2019-y. 1558 b
8. Ilohiy muhabbat xarakati, 2020-y. Ilmiy maqola, Axmad Karim. 5 b
9. Dunyo adabiyotida Fors adabiyoti, Maryam Kalyati, Eron Tehron Universiteti, 2 b.